

museum tijdschrift

Het grootste kunsttijdschrift van Nederland

nr 6 sept-okt 2025 • € 12,95 • verschijnt 8x per jaar

Amersfoort

Jacob Lawrence
Afro-Amerikaanse
historie op doek

Rotterdam

Iris van Herpen
Spectaculaire mode
in detail te zien

Nederland

Monumentendag
Wat zijn de nieuwste
monumenten?

+ de tentoonstellingsagenda
44 pagina's gratis bijlage

BP
8 1710966 470824

0 2 5 0 6

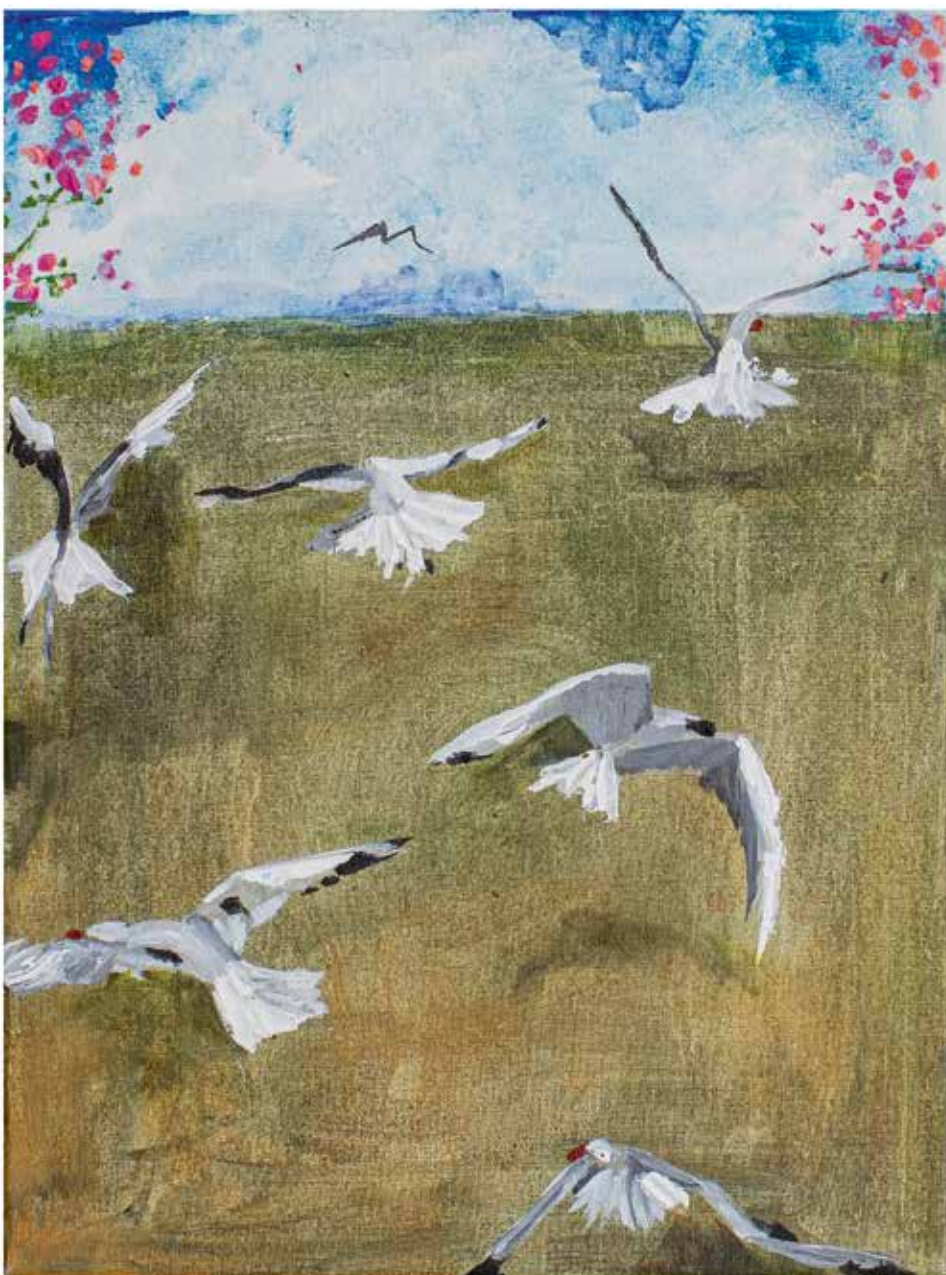
JONG GELEERD, OUD GEDAAN

De schildersfamilie Ter Borch

LEVEN NA DE DOOD

Hoe leef je verder na het overlijden van een dierbare? De groepstentoonstelling 'Missen als een ronde vorm' in Schiedam toont hedendaagse kunst over de dood, rouw en verlies, maar vooral over levenskracht. DOOR MYRTHE MEESTER

Ayşen Kaptanoğlu, 'The cruelest month', 2021, tweeluik, acrylverf op doek, 40 x 80 cm

Een asgrouwe figuur ligt aan de beademing in een bloesemende lentetuin. *The cruelest month* (2021), zo noemt de Turkse kunstenaar Ayşen Kaptanoğlu (1985) dit schilderij van haar stervende vader. Want is het niet wreed dat de natuur zo uitbundig herleeft, precies op het moment dat haar vader uit het leven wordt weggerukt? De huilende meisjes rond het bed proberen hem nog vast te houden, maar zijn ziel glipt al weg, gesymboliseerd door de klapwiekende vogels op het rechterluik. Alleen de gesluierde vrouw (hun moeder?) lijkt bereid om hem te laten gaan: sereen leest ze gebeden voor uit een boek, alsof ze zijn ziel naar 'de overkant' begeleidt.

The cruelest month is te zien in 'Missen als een ronde vorm – De kunst van het doorleven', een tentoonstelling over rouw en verlies, die een hele vleugel in Stedelijk Museum Schiedam beslaat. Hoe leef je verder na zoiets wreeds en ingrijpends als het overlijden van een dierbare? Volgens gastcurator en schrijver Hanne Hagenars (1960) hebben we door de secularisering nog maar weinig rituelen en troostrijke perspectieven om op terug te vallen. Daarom ging ze te rade bij tientallen hedendaagse kunstenaars, die in hun werk allemaal op hun eigen manier betekenis geven aan een persoonlijk verlies, bijvoorbeeld via schoonheid, rituelen of ideeën over het grotere geheel waarvan we allemaal onderdeel zijn. In 2023 schreef ze hierover het lovend ontvangen boek *Missen als een ronde vorm* (uitgeverij Art Paper Editions), dat de basis vormt voor de tentoonstelling. In de expositie komen deels dezelfde kunstenaars aan bod als in het boek, onder wie

Dirk Braeckman en Aline Thomassen, en deels nieuwe namen, vaak van opkomende jonge makers, bijvoorbeeld Agnes Waruguru en Shani Leseman. In totaal wordt werk getoond van ruim dertig (inter)nationale kunstenaars, losjes geordend rond thema's als herinnering, spiritualiteit, rituelen, of rouw in de context van politiek onrecht.

VERKRAMPING

Uit eigen ervaring weet Hagnaars hoe belangrijk het is om de dood van een dierbare goed te verwerken. Toen ze zelf op achttienjarige leeftijd haar moeder verloor, heerste er in haar familie een totale onbeholpenheid om met dit grote verlies om te gaan, wat zich uitte in een krampachtig zwijgen. "Maar als je jezelf dat verdriet, die emotie niet kunt toestaan, dan blokkeert al je gevoel een beetje", zegt ze. "Ik had heel lang een soort vierkanten brok in mijn lichaam."

Ook de Utrechtse kunstenaar Eva Spierenburg (1987) merkte dat haar moeizame rouw om haar overleden vader, met wie ze een slechte band had, zich omzette in lichamelijke spanning. Ze besloot een tijdlang dagelijks te mediteren en haar fysieke sensaties vast te leggen in de vorm van kleine, schematische tekeningetjes op een meterslang papier. Eronder schreef ze korte tekstjes, zoals "rondrijvende pijnplekjes", "koude tinteling", "tanden klem" of "hangend gezichtsvlees met restjes frons". Het resulterende werk *Documenting the body* (2020-21)

roept associaties op met het bekende traumahandboek *The body keeps the score* (2014) van psychiater Bessel van der Kolk, die stelt dat ons lichaam alle pijnlijke herinneringen opslaat die we uit ons bewustzijn proberen te verbannen.

De Israëlische kunstenaar Efrat Zehavi (1974) kon lange tijd niet goed rouwen om de dood van haar pasgeboren zusje (die overleed aan het *blue baby syndrome*) en de verdrinking van haar geliefde (op de beruchte duiklocatie Blue Hole). "Niet-rouwen houdt je opgesloten in je lichaam", vertelt ze in Hagnaars' boek. "Je verstijft. Bij mij stokte letterlijk de adem." Pas toen ze een serie keramische rouwbeelden maakte, *Blue baby blue hole* (2022), verdween haar verkramping en kwamen de tranen. "Mischien zorgt het proces van maken dat het water eindelijk stroomt."

Twee van haar rouwbeelden tonen vrouwen die hun lichaam eigenhandig openscheuren, zodat er ter hoogte van hun hart een overleden baby'tje zichtbaar wordt. De diepe, pijnlijke wond die hun hele romp doorklieft heeft wel iets weg van een mond die eindelijk een lang onderdrukte wanhoopskreet slaakt.

"Rouwen voelt als een enorme bevrijding", aldus Zehavi. "Nu ik weer mijn eigen gevoelens kan ervaren, geeft het leven meer vreugde." Haar overige rouwbeelden zijn dan ook bedekt met golvende lijnen en vormen die aan zeewier en schelpen doen denken: haar verdriet is niet langer 'hoekig en snijdend', maar stroomt en heeft een 'ronde vorm' gekregen – aansluitend bij de tentoonstellingstitel.

Tijdens haar research voor haar boek kreeg Hagnaars de indruk, zo schrijft ze, "dat het gemis van een dierbare makkelijker te dragen is als je voelt dat je onderdeel bent van een groter geheel, als je gelooft in meer dan 'niets' (in een leven na de dood, een ziel, een God, de wereld als een groot energieveld)." Daarom geeft ze kunst met een spirituele kijk op de dood, vaak van niet-westerse kunstenaars, een prominente plek in de tentoonstelling. Zo verwijzen diverse werken in de eerste zaal naar de troost van het christendom, het boeddhisme en de islam.

VERBONDEN

Vooral indrukwekkend zijn de aquarellen van Odonchimeg Davaadorj (1990), een jonge kunstenaar die opgroeide in nauwe verbintenis met de natuur op het platteland van Mongolië. Haar werk, dat steeds vaker in Nederland te zien is, zoals onlangs in de

Odonchimeg Davaadorj, 'Corps se souvient 2', 2024, waterverf op papier, 29,5 x 42 cm, Akinci Amsterdam

ALS KIJKER GA JE VANZELF IN DE RITUELE DROOMLOGICA GELOVEN

A young Yu, 'Mourning rituals' (still), 2020–22, video, 21:47 min.

tentoonstelling 'Wij zijn natuur' in Singer Laren, verbeeldt op allerlei creatieve manieren – via verbindingslijnen, wortelstelsels en versmeltingsprocessen – hoe alle levende wezens onderling verbonden zijn en ook na de dood in elkaar voortbestaan.

In haar aquarel *Corps se souvient 2* (2024) rijst een jonge vrouw op uit de buik van een vogellijkje, haar benen nog vergroeid met zijn staart. Weemoedig kijkt ze achterom naar zijn dode kopje, terwijl er uit haar tepel verse, uitlopende twijgjes groeien. Het werk vormt een krachtig symbool voor de kringloop van het leven, waarin levensvormen onophoudelijk uit elkaar ontstaan en het stokje aan elkaar doorgeven.

Ook in geestelijk opzicht leven mensen in elkaar voort, zo illustreert Davadoorj in haar aquarellen *Mappa mundi 2* en *3* (2025). Een vrouw wordt omringd door een wolk van gezichtjes, bij een andere vrouw groeien er wortels uit haar tenen, die ondergronds uitmonden in minuscule mensfiguurtjes. Zijn dat hun overleden dierbaren, uit wie ze in de diepte nog steeds levenskracht en wijsheid putten? Davaadorj laat zien dat de dood niet het einde van een intieme band

hoeft te zijn – zolang we iemand maar van binnen blijven koesteren, denkbeeldige gesprekken blijven voeren, geheimen toevertrouwen of vragen om raad.

OVERGAVE

De laatste zaal is gewijd aan rituelen en methodes waarmee kunstenaars hun rouw kanaliseren. Zoals *Trauerarbeit* (2004-heden) van Marike Hoekstra (1966), een Amsterdamse kunstenaar die sinds de dood van haar vierjarige zoontje Noah al jaren steeds dezelfde aangrijpende kras-tekeningen maakt van zijn hangende hoofdje en fragiele skeletje.

De video *Mourning rituals* (2020–22) van de Koreaans-Amerikaanse kunstenaar A young Yu (1990) bevat beeldschone, mysterieuze rituelen om een overleden ziel naar het hiernamaals te begeleiden. Yu baseert zich op eeuwenoude Koreaanse rouwceremonies, maar geeft daar een heel eigen, artistieke invulling aan. Je ziet een jonge vrouw extatisch dansen in een kring van vuur, alsof haar ziel uit haar lichaam wil ontsnappen. Een andere vrouw brandt wierook in een baarmoederlijke grot, drijft als Ophelia

in het water en smeert zichzelf in met zwarte aarde, alsof ze haar lichaam teruggeeft aan de elementen. De handelingen worden verricht met zóveel plechtigheid en overgave, dat je als kijker vanzelf in de rituele droomlogica gaat geloven.

En dat is ook precies de bedoeling van de expositie: dat je als bezoeker wordt geïnspireerd om eigen rouwrituelen te ontwikkelen, of om in een troostende context herinneringen aan een persoonlijke verlieservaring toe te laten. "Als iemand overlijdt, wordt er vaak gezegd dat je het een plekje moet geven", zegt Hagenaars, "maar in werkelijkheid blijft het gemis altijd bij je. Wel kan het uiteindelijk een 'ronde vorm' krijgen en op een positieve manier onderdeel van je worden. Hopelijk kan deze tentoonstelling sommige mensen daarbij helpen."

Myrthe Meester is filosoof en cultuurjournalist

'Missen als een ronde vorm – De kunst van het doorleven',

27 september 2025 t/m 1 maart 2026, Stedelijk Museum Schiedam, Hoogstraat 112, Schiedam; di t/m zo 11–17; MK R VL geldig; stedelijkmuseumschiedam.nl